

એમરલ્ડ

ક્યારેક સમીસાંજના સથવારે, સાગરકિનારે ઓસરતા અજવાસમાં વિસ્તરતા આકાશને જોયું છે?

છેક ક્ષિતિજ સુધી પથરાયેલી એ રતુંબડી લાલાશ આંખોમાં છલકાતી હોય, ને તમારા પગ નીચેથી જે સરી રહ્યું છે એ પાણી છે કે રેતી – એ પણ સમજાતું ન હોય, ને છતાંય વહી જતા પ્રવાહનો સ્પર્શ ગમે એટલી બરછટ થયેલી પાનીવાળા પગને એક મુલાયમ અહેસાસ કરાવી જાય છે...

પન્ના નાયકનું સર્જન કંઈક આ પ્રકારનું છે, સમુદ્રમાં સમાઈ રહેલા સૂરજની સાખે ઊગી રહેલી સાંજના ભીના સંવેદન જેવું...

એમના રંગઝરૂખેથી અવતરેલી કાવ્યપંક્તિઓ ક્યારેક રંગદીક્ષા પામેલી વસંત નવયૌવના જેવી જણાય તો ક્યારેક પાનખર પ્રગલ્ભા! હેરી માર્ટિન્સે કવિતાંની વ્યાખ્યા કરતાં કહેલું કે “કવિતા એટલે અંગત અનુભવોનો બિનઅંગત અનુવાદ.” પન્ના નાયકની કવિતા અનુભવેલી લાગણીઓની નિશાની છે.

જીવવું પડે છે અને જીવવું છે – આ બે પ્રકારની વ્યથાથી આલેખાતો લય એમની કવિતાને એક એવા મુકામ પર લાવી મૂકે છે, જ્યાં જિંદગી પારદર્શક થતી જણાય છે. જીવન જીવવું પડે છે એનો થાક છે, બેચેની છે, અજંપો છે, વ્યગ્રતા છે, ક્યારેક થાકની વાત કરવાનો પણ થાક છે, તો ક્યારેક ન થઈ શકેલી વાતનો ‘કોરો તડફાટ’ છે; ને છતાંય ઝંખના છે, જીવવાની (ઝંખનાની મારી ત્વચા ઉતરડાઈ / કેવી વચ્ચરહિત ઝંખના) અને પ્રગટે છે વિષાદની કવિતા. વિષાદમાંથી જે શૂન્યતાનો અનુભવ થાય છે એની કવિતા. પન્ના નાયકની કવિતા સંબંધની નહીં, સંબંધ-શૂન્યતાની કવિતા છે, અને અલગ-અલગ સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાય છે. Forgotten Truth નામના પુસ્તકમાં લેખક લ્યુસ્ટન સ્મિથ ‘સત્, ચિત્ત અને આનંદ’ની વાત કરતાં પૂછે છે કે “ભગવાન જેવું કશુંક છે ખરું?” જવાબ : ભગવાન એક એવો ગોળો છે, જેનું કેન્દ્ર બધે છે, પરંતુ પરિઘ ક્યાંય નથી! પન્ના નાયકના સર્જનમાં વ્યથા અને વિષાદ કેન્દ્ર સ્થાને જણાય છે અને તેના પરિઘની શોધમાંથી સર્જાય છે એક નવી કવિતા. કરાર ન મળે એવા એકરારની કવિતા!

વર્ષ ૧૯૬૭. યુએસએના ફિલાડેલ્ફિયાની એક લાઇબ્રેરીમાંથી એક અજાણી અમેરિકન કવયિત્રીનો કાવ્ય સંગ્રહ ‘Love Poems’ પન્ના નાયકની નજરે ચઢે છે વાંચતા જાય છે એમ-એમ એ વાતાવરણમાં ડૂબતાં જાય છે જાણે કે એમના ખોવાઈ ગયેલા beingનો તાળો મળતો હોય એવું લાગે છે, હૃદયમાં વસી જાય છે એ પુસ્તક.

અત્યાર સુધી અંદર ને અંદર અટવાતી રહેલી અભિવ્યક્તિનું હવે જાણે પૂર ઊમટ્યું. એન સેક્સટનના એ કાવ્યસંગ્રહથી વશ અને વિવશ એવાં પન્ના નાયકની કલમને વાચા ફૂટી અને આમ આરંભાઈ કવિતાયાત્રા!

એમનાં કાવ્યો કુંવારી લાગણીઓનો પ્રવાહ છે. પ્રવાહ સાથે ત્રણ ઘટના બને છે. તણાવું, તરવું અને વહેવું. તણાવમાં અવશતા છે. તરવામાં આયાસ છે અને વહેવામાં અનાયાસ. પન્ના નાયકની કવિતા આયાસ, પ્રયાસ અને અનાયાસનો વિષાદ વૈભવ છે!

સામાન્ય રીતે ગદ્યમાં કાવ્યસર્જન કરતાં પન્ના નાયકે ગીતો પણ રચ્યાં છે, જેમાં આપણી પરંપરાના અણસારા પણ છે અને આ બધા વચ્ચે ફૂટતો એમનો પોતીકો અવાજ પણ છે. સુરેશ દલાલ લખે છે કે “ગીત પન્નાની સૃષ્ટિનો નવો અને તાજો વળાંક છે, જેમાં વિષયવૈવિધ્ય અને સ્વરૂપવૈવિધ્ય છે. તે લોકપ્રિય કવયિત્રી છે. આ લોકપ્રિયતા પાછળ અનેક કારણ હોઈ શકે. એક તો સ્ત્રી છે, છોછ અને સંકોચ વિના લખે છે, છતાં હંમેશાં ભારત અને અમેરિકાના કોસ રોડ પર રહીને સ્વસ્થતાથી અને તટસ્થતાથી કવિતા તથા વાર્તા લખી શકે છે, જેમાં બંને સંસ્કૃતિના ધબકારા વર્તાય છે.”

ભ્રમર અને પાંખી – પાંખો બંને પાસે છે, પણ ભ્રમર એની પાંખો એક જગ્યાએ સ્થિર રહેવા ફરકાવે છે. અને પાંખી એની પાંખો એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે જવા ફફડાવે છે. પાંખને યોગ્ય પ્રવૃત્તિ તો બંને કરે છે, પણ બંનેની પ્રાપ્તિ અલગ-અલગ અને અનન્ય છે. પન્ના નાયકનાં પદ્ય તથા ગદ્યની ઉપલબ્ધિ કદાચ આ પ્રકારની છે!

મશહૂર રશિયન કવિ યિવજેની યેવતુશેકો તેની આત્મકથામાં લખે છે કે : “A poet’s biography is his poetry. Anything else can only be footnotes!” પન્ના નાયકની સર્જનકથા આ અર્થમાં એમની આત્મકથા કહી શકાય?

ગમતા સાહિત્યકાર વિશે કંઈ પણ લખવાનું હોય ત્યારે એક મૂંઝવણ હંમેશાં રહે. આપણામાં રહેલું પ્રમાણભાન એને અતિ ન્યાય ન થઈ જાય, એવા ભયે અન્યાય તો નહીં કરી બેસે એવો ભય પણ રહે. એમાં પન્ના નાયકનું નામ હોય એટલે મારા પક્ષે આવો ભય અવશ્ય રહે જ! મને કહેવા દો કે આ સંપાદનયાત્રા મારે મન પન્ના નાયકનાં સાહિત્ય અને સ્મૃતિઓને મમળાવવાની મોસમ રહી. અહીં એમનું સાહિત્ય છે અને તસવીરો પણ છે. વિવિધ સમયખંડમાં, એમના વિવિધ મૂડ, મિજાજ અને મસ્તીને મઢતી આ તસવીરો એક રીતે મારી સ્મૃતિમંજૂષા છે!

પ્રિયની તસવીર જોવી ગમે છે, જે આપણને ગમતું હોય એની પ્રત્યેક ક્ષણના સાક્ષી થવું ગમે છે. એ ક્ષણોને તસવીરમાં જાણી-માણી લેવાય છે, ને એમ જીવી જવાય છે એ સમયખંડમાં...

www.sanjayvaidya.in

૭૭

આજે ભરભર શિયાળાના
પીળા રણમાં
ઝંખું છું
ગુલમોરની ઝૂલતી જવાળાની સ્પર્શ
પછી,
હું ખુદ વસંતપંચમી.

તને ખબર છે?

તને ખબર છે?

હવે હું તારું નામ બોલી શકતી નથી
એટલે

આજે તાજા જ પડેલા સ્નોમાં

હું તારું નામ લખી આવી
મારી આંગળીઓ એવી તો ઠરી ગઈ
પણ સાથે જ મઝા આવી ગઈ...

ને પછી

થોડી વાર રહીને વરસાદ પડ્યો...

હું તારું નામ વહી જતું જોઈ રહી.

વાસંતી વરસાદની સાથે

અચાનક ઊગી નીકળેલા ડેફોડિલની જેમ મેં

તારું નામ

વાતવાતમાં રોપી દીધું

પણ કોઈએ કશું સાંભળ્યું નહીં

કેમ જાણે :

તારા નામના રણકારનો પડઘો

ફક્ત હું જ ઝીલી શકતી હોઉં!

અને બપોર પછી.

નીકળી આવેલા

મેઘધનુને જોઈ

દિલમાં એક ઘડકન ઊઠી ને શમી ગઈ...

ફક્ત મારાં સ્તનો જ એનાં સાક્ષી હતાં.

સંધ્યાકાળે

નમતો સૂરજ

મારા ગાલે ઢળ્યો.

અને તારા હોઠની છાપ જીવતી થઈ ગઈ.

પણ તું માનીશ?

અહીં તો બધાંને

મારા ન બોલાયેલા

શબ્દોમાં જ વિશ્વાસ છે.

તું શું માને છે...?

હું બોલું કે ચૂપચાપ ચાલ્યા કરું...?

Homesickness

મેં tropical છોડને જડમૂળથી ઉખેડી
અહીં પરાઈ શીતલ ભૂમિમાં
રોપી તો દીધો
અને એ છોડે જીવવાનો નિર્ધાર પણ કરી લીધો.
છતાં
અહીં જ્યારે વસંત ચેરી બ્લોસમ્સથી રંગાઈ જાય છે ત્યારે
મારું મન કેસૂડે મોડે છે
ગ્રીષ્મનાં ગુલાબ ધરા પર પોતાના બિસ્તર બિછાવી દે છે ત્યારે
હું ગુલમોરની યાદથી આંખ લાલ કરીને રોઉં છું...
અહીં બારેમાસ વરસાદ પડે છે તોય
ત્યાંના જેવી વર્ષાઋતુની મઘમઘતી સોડમ ક્યારેય શરીરે ચોંટતી નથી!
આષાઢનો શબ્દ જ અહીં નથી ને!
અહીં બધું જ છે
છતાં કંઈ જ નથી.
હું homesick થઈ ગઈ છું.
થાય છે
બધું ઉઠાવીને ઘેર જાઉં
પણ...
હવે મારું ઘર ક્યાં?

લાઈબ્રેરીની બહાર પાગલ

લાઈબ્રેરીની બહાર
ડોલતો, ચાલતો, નકામો બેસી રહેતો
એક પાગલ....
ક્યારેક
ઉત્તરચડ થતાં પગથિયાં સાથે વાતો કરતો
ઉઘાડબંધ થતી બારીઓ સામે હસતો
ખરેલાં સૂકાં પાંદડાંને ફૂલો સમજી વીણ્યે જતો
અંદર જતા-આવતા
આંખો વિનાના ચહેરાઓમાં
અથડાતો, અટવાતો—
મનમાં ને મનમાં રડતો, ગૂંચવાતો...
ઉત્તરભરેલાં અનેક પુસ્તકો સામે
એક પ્રશ્નભર્યો
એ એકલો
અને આપણે આટલાં બધાં...
કોઈ એક ભાષાથી
એની સાથે વાત ન થઈ તે ન જ થઈ!
એક દિવસ
એ થાકીને આખરે
ઢળી પડ્યો—
અને આપણે
લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકો જેવાં અભરાઈ પર...!

પ્રેમ એટલે

મને શી ખબર
કે
પ્રેમ એટલે
આંખોથી એકમેકને પુછાયેલા
ખારા ખારા પ્રશ્નો!

રોમન્ટિસ

રૂપાંતર

શિયાળાની એક ખરબચડી સવારે
ઠરી જતી આંગળીઓથી
પોચા પોચા રૂ જેવા
તાજા જ પડેલા સ્નોમાં
મેં તારું નામ લખ્યું તો ખરું
પણ પછી લુચ્ચો, અદેખો વરસાદ
એને વહી ગયો.

ઘરમાં ઊભી ઘડીભર હું ઉદાસ...

પણ તું માનીશ?

આજે

સુંવાળી વાસંતી સવારે

એ જ જગ્યાએ

લચી પડતાં ડેફોડિલ ઊગી નીકળ્યાં છે.

હવે મારે તારું નામ લખવાની શી જરૂર?

ઝંખું છું

મારી આંખે અઢળક ડૂબ્યું: સ્વપ્નની હોડીઓ કેં
ને આ પેલા ખડક સ્મરણના એય તે ડૂબી ચાલ્યા :

આંખો મારી જળકબર છે : વૃક્ષની છાંય વિના
રે ક્યાંયે તો જરીક અમથો ઘાસનો કંપ પણ ના.

હું તો આંહી સમસમી રહી : લગ્નનો અગ્નિ પણ આ
આંખે મારા હજીય ચચરે કારમો થૈ ધુમાડો

પહેલે ફેરે રણ પ્રગટ્યું ને પછી એ જ રણની
ફેરે ફેરે ભડભડ થતી આગની ઝાળ લાગી.

મારે માટે મધુર છલતાં ઝાંઝવાંઓ નથી અહીં
હોતે તો આ હૃદયહરણું દોડતે ઘેલછા હૈ

ચારે બાજુ નકરીવકરી વાસ્તવિકતા પડી છે
સ્વપ્નોની આ કરુણ દુનિયા આંખ બીડી પડી છે.

જ્યારે મારું બધુંય ડૂબતું: ઝંખું છું હું ત્યારે
ક્યારે મારાં નયન પણ આ જાય ડૂબી સદાયે.

કે જેથી

મારું આ સુવ્યવસ્થિત ઘર અને અસ્તવ્યસ્ત પથારી
શયનખંડની દીવાલ પર લટકતી મારી સોળ વરસની છબી
ફેમમાં ગોઠવાયેલી હું જીવનમાં કેમ ન ગોઠવાઈ શકી?
ગોઠવાઈ જવા માટે કોની જરૂર હોય છે? ફેમની, દીવાલની કે ખીલીની?
બારી પર ઢળેલા રેશમી પડદાઓ : એ પડદાની
સ્પર્ધામાં ઊતર્યા હોય એવાં રેશમથીય સુંવાળાં
ફૂલો ફલાવરવાઝમાં ગોઠવાયેલાં,
પડદા, પવન અને ફૂલોની વચ્ચે સ્પર્શની ભાષાનો અદૃશ્ય પ્રવાહ.
હું નિર્વસ્ત્ર થઈને અરીસાની સામે ઊભી રહું છું એક ક્ષણ
જોઉં છું કે ફલાવરવાઝનાં ફૂલોની જેમ અરીસામાં મારું પ્રતિબિંબ ગોઠવાય છે ખરું?
અરીસો પણ કેમ મારા પ્રતિબિંબને મને-કમને સ્વીકારે છે?
એવું કોઈ નથી જે મને મારી સમક્ષ આખી ને આખી પ્રગટ કરે?
હું એક પછી એક પરિચયો માગું છું કે જેથી અપરિચિત થઈને
હું ફરી ફરીને મને જ નવેસરથી પામી શકું મારામાં ક્યાંક ગોઠવાઈ જવા માટે.

‘કવિતા-૩૬’માં છપાયેલા મારા ફોટોગ્રાફને જોઈ

રોમર-૬૬

કોઈ વાર પાણીમાં
કોઈ વાર અરીસામાં
અનેક વાર જુદી જુદી આંખોમાં
હું મારો આકાર મેળવવા મથી
અને એક વાર આમ જ કાગળ ઉપર
હું પડછાયામાં ઢળી પડેલી મળી આવી
મારા ફોટોગ્રાફરૂપે.
આ અત્યારે જોતી આંખો
અને આ સામું જોતી આંખો
એક જ છે તોય
હું આ નથી જ નથી!
એ અપલક આંખો જ
રાહ જોવાને ટેવાયેલી છે
બાકી હું તો કેટલીય વાર
રાહ જોતાં જોતાં જ ઊંઘી જાઉં છું.
આ કવિતા લખતા હાથનો ટેકો
ના મળ્યો હોત
તો સાચે જ ઢળી પડાત!
બબડાટ કરવાને ટેવાયેલા હોઠ કેવા બંધ છે!
એમ તો હુંય મૌન સેવી શકું છું મૌન!

આ મારી છબી છે?
કેમ લાગ્યા કરે છે
જાણે એમાંથી કોઈ પતંગિયું ઊડી ગયું છે...
આ કરતાં કોઈ રાહ જોતી ખુલ્લી બારી ઝડપાઈ
હોત તો?
હજીય કહું છું
મને આકારવા, પામવા
કોઈ focus બદલો :
કોઈ નવા રંગ અને નવી પીંછી લઈ આવો
મને બીજી વાર ચીતરો!
કોઈ મને ફરી વાર કોતરી કાઢો
હું છીણી અને હથોડાના ઘા સહી શકીશ. હવે,
જે જન્મે એ જ મારું સ્વરૂપ! સમુદ્રમાંથી ફરી
ફરી ઊઠતાં મોજાં... મારે મારું કયું મોજું જોઈતું
હશે?
એક આવવા દો પ્રચંડ જુવાળ...
મારે જોઈએ છે
મારી image નહીં
મારું સાચું રૂપ!
પછી ભલેને એ એક જ ક્ષણ ટકે!

મારો અને કવિતાનો સંબંધ

એમર-૬૬

કોલેજમાં હતી ત્યારે ખબર નહીં કેમ પણ કવિતા લખવાની ઝંખનાએ જીવમાં મૂંગો-મૂંગો માળો બાંધેલો. શા માટે કવિતા જ લખવાની ઝંખના થઈ? આ પ્રશ્નને આધારે હું પાછળ વળીને મારા જીવનને જોવાનો પ્રયત્ન કરું છું. મારા ઘરના વાતાવરણમાં જ કવિતાના સંસ્કાર ભર્યા પડ્યા હતા. ઘોડિયામાં હતી ત્યારથી મારી માને કંઠે પુષ્ટિ સંપ્રદાયનાં અનેક પદો, ભજનો સાંભળતી આવી છું. આમ પરંપરાનો અવાજ અને માનો કંઠ અને એ દ્વારા શબ્દનું સાન્નિધ્ય અને શબ્દ દ્વારા મળતું આશ્વાસન નાનપણથી મારા અસ્તિત્વની આસપાસ રહ્યું છે અને છતાં જીવનની મને મોટામાં મોટી dramatic irony લાગતી હોય તો તે એ છે કે જેણે નાનપણથી લયબદ્ધ અને છંદોબદ્ધ કૃતિઓ સાંભળી હતી એ હું સીધી અછાંદસ તરફ પ્રારંભમાં કેમ વળી? કેટલીક વાતોના બૌદ્ધિક એ હાર્દિક ખુલાસા આપી શકાતા નથી અને જો બહુ ખાણીખોતરીને આપવા જઈએ તો પણ મનમાં એક ભય રહે કે આ ખુલાસાઓમાં બુદ્ધિનો પ્રપંચ તો નહીં રહ્યો હોય ને?

આમ તો મુંબઈ સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાં ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે ભણી. શ્રી મનસુખભાઈ ઝવેરી જેવા પ્રાધ્યાપકનો લાભ મળ્યો. છંદોના ચહેરાઓ પણ કંઈ અજાણ્યા નહોતા. કવિતાને માણવાનો મનસુખભાઈને

કારણે ભરપૂર આનંદ પણ મળેલો. કહેવી હોય તો એટલી સજ્જતા હતી અને છતાંય ભારતમાં હતી ત્યારે તીવ્ર ઈચ્છા હોવા છતાં કવિતાનો ક ત્યાં ને ત્યારે ન ઘૂંટાયો તે ન જ ઘૂંટાયો.

૧૯૬૦માં ફિલાડેલ્ફીઆ આવી. નવું જીવન અને નવો દેશ. આંખમાં જ નહીં, આખેઆખા અસ્તિત્વમાં રોમાંચ હતો. પણ જીવનમાં બધે જ થાય છે એમ રોમાંચનું આયુષ્ય બહુ નથી હોતું. ત્યાં અનેક માણસોથી વીંટળાયેલી હું એકાએક એકલી થઈ ગઈ હોઉં એવું મને રહી-રહીને લાગ્યા કર્યું. પેલું પરિચિત ઘર નહીં, મનમેળ માણસોનો મેળો નહીં. કેવળ ઘર અને નોકરી અને શૂન્યતાનો અનુભવ કરાવે એવો ખાલી-ખાલી પોકળ સમય. આ એકલતા અને શૂન્યતાના અનુભવમાંથી મને ઉગારવા માટે જ જાણે કવિતા પ્રગટી ન હોય! તમને સાચું કહું? કવિતા ન હોત ને તો હું સાવ એકલી-એકલી થઈ જાત.

મારી કવિતા ભલે ભીતરના ધખતા બપોરની કે વિષાદને લઈ આવતી તેજછાયાના મિશ્રણ જેવી સાંજની કે રાતના કણસતા અંધકારમાં નહીં ઓગળેલી દીવાલની હોય છતાં પણ મારી મોટા ભાગની કવિતા વહેલી સવારે જ ઊઘડી છે. 'પ્રવેશ'માં છપાયેલું બીજું કાવ્ય 'સ્નેપશોટ' :

આજે ખુશ છું કેમ, એ તો નથી સમજાતું.

આ ખુશીનો સ્નેપશોટ લઈ મઢાવી
સૂવાના ઓરડામાં ટાંગી શકાય?

એ મારું પ્રથમ કાવ્ય છે. ક્ષણના આનંદને શાશ્વતીમાં મઢી લેવાની એમાં વાત છે. એની પહેલી જ પંક્તિ ખૂબ સૂચક છે. આજે ખુશ છું. એનો અર્થ એવો કે ગઈ કાલે નહોતી. આ ખુશી કદાચ મને પહેલી વાર શબ્દ કૂટ્યો હોય એની પણ હોય. પણ કાવ્યમાં સ્નેપશોટ લઈને સૂવાના ઓરડામાં ટાંગવાની જે વાત આવે છે એમાં કદાચ મારા જીવનની કોઈ વ્યથા પણ ડોકાઈ હોય તો હોય. આમ અકસ્માતે જ છ પંક્તિનું કાવ્ય મારી કાવ્યસૃષ્ટિના વિષયને અને અભિવ્યક્તિને પ્રગટ કરતું જાણે કે bifocal કાવ્ય થઈ ગયું.

ગુજરાતી સાહિત્યની ભૂમિકા તો મારી પાસે હતી જ. પણ અહીં ફિલાડેલ્ફીઆમાં રહ્યાં-રહ્યાં લાઇબ્રેરીમાં નોકરી કરતાં-કરતાં, પુસ્તકો જેવા અનાકમક મિત્રોની વચ્ચે જીવતાં-જીવતાં, અચાનક એક દિવસ અમેરિકન કવયિત્રી Anne Sextonનો કાવ્યસંગ્રહ 'Love Poems' (૧૯૬૭) મારી આંખે વસી ગયો. એનાં કાવ્યો હું વાંચતી જાઉં અને એ વાતાવરણમાં ડૂબતી જાઉં. જાણે કે મારા ખોવાઈ

ગયેલા beingનો ક્યાંક એમાં તાળો મળતો હોય એવું અનુભવતી જાઉં. ટીવી પર પણ જો એનો કાર્યક્રમ હોય તો કદી ન ચૂકું. એક સ્ત્રી પોતા વિશે કોઈ પણ પ્રકારના નિષેધ વિના કેટલી હદે બેધડક બયાન કરી શકે છે એનો ખ્યાલ મને આવ્યો. એનાં કાવ્યોમાં ગર્ભાશયની વાતો, masturbation અને menstruationની વાતો એ છોછ કે સંકોચ વિના કરી શકે છે – દંભના પડદા ચીરીને. હું એ પણ સમજું છું કે આવી વાતો કરવાથી જ કવિતા નથી થતી. પણ અંદરનું કોઈ તત્ત્વ આવી વાતોની અભિવ્યક્તિ માટે ધસમસતું આવતું હોય તો કેવળ સામાજિક ભયથી એનો ઢાંકપિછોડો કરવો એ કલાકારને ન છાજે એવી કાયરતા છે.

આજે જ્યારે આ લખું છું ત્યારે Anne Sextonનો મને વશ અને વિવશ કરી ગયેલો કાવ્યસંગ્રહ જોઉં છું તો એમાં પાને-પાને કેટલીય પંક્તિઓ મેં લાલ શાહીથી નોંધ કરી છે. એના હાંસિયામાં કેટલાંય ટીકા-ટિપ્પણો લખ્યાં છે. એ સમયના જમાનામાં મને ખૂબ સ્પર્શી ગયેલું કાવ્ય આપ્યું ને આખું ઉતારું છું. આ કાવ્યનો મારી ચેતના સાથે તે વખતે કોઈક સંબંધ બંધાયો હતો.

THAT DAY

This is the desk I sit at
and this is the desk where I love you too much
and this is the typewriter that sits before me
where yesterday only your body sat before me
with its shoulders gathered in like a Greek chorus,

with its tongue like a king making up rules as he goes,
with its tongue quite openly like a cat lapping milk,
with its tongue - both of us coiled in its slippery life.
That was yesterday, that day.

That was the day of your tongue,
your tongue that came from your lips
two openers, half animals, half birds
caught in the doorway of your heart.

That was the day I followed the king's rules,
passing by your red veins and your blue veins,
my hands down the backbone, down quick like a firepole,
hands between legs where you display your inner knowledge,
where diamond mines are buried and come forth to bury,
come forth more sudden than some reconstructed city.
It is complete within seconds, that monument.
The blood runs underground yet brings forth a tower.
A multitude should gather for such an edifice.
For a miracle one stands in line and throws confetti.
Surely The Press is here looking for headlines.
Surely someone should carry a banner on the sidewalk.

If a bridge is constructed doesn't the mayor cut a ribbon?
If a phenomenon arrives shouldn't the Magi come bearing gifts?
Yesterday was the day I bore gifts for your gift
and came from the valley to meet you on the pavement.
That was yesterday, that day.
That was the day of your face,
your face after looe, close to the pillow, a lullaby.
Half asleep beside me letting the old fashioned rocker stop,
our breath became one, became a child-breath together,

while my fingers drew little o's on your shut eyes,
while my fingers drew little smiles on your mouth,
while I drew I LOVE YOU on your chest and its drummer
and whispered, 'Wake up!' and you mumbles in your sleep,
'Sh. We're driving to Cape Cod. We're heading for the Bourne
Bridge. We're circling around the Bourne Circle.' Bourne!
Then I knew you in your dream and prayed of our time
that I would be pierced and you would take root in me
and that I might bring forth your born, might bear the you or
the ghost of you in my little household.
Yesterday I did not want to be borrowed
but this is the typewriter that sits before me
and love is where yesterday is at.

‘દીવાનખાનામાં’ લખ્યું ત્યારે મને કાવ્ય લખવાનો પહેલી વાર કંઈક સંતોષ થયો. આ સંતોષને પરાકાષ્ટાએ પહોંચાડ્યો વિવેચકોએ. આ કાવ્ય અનેકને ગમ્યું તું, એના પત્રો પણ મળ્યા તા અને કેટલાક ભાવકોએ એનો આસ્વાદ પણ કરાવ્યો હતો. વળી, સંપાદનોમાં પણ એને સ્થાન મળ્યું ત્યારે મને થયું કે લખાયા પછી મને જે સંતોષની લાગણી થઈ હતી તે આત્મરતિને કારણે જ હું ઝૂમી ઊઠી હોઉં એવું નહોતું. કવિતા લખાયા પછી બહારનો કોઈ સધ્ધર આધાર મળે છે ત્યારે ચાલો આ ક્યાંક તો સાચી રીતે પહોંચ્યું એનો આનંદ થાય છે. આ કાવ્ય લખાયા પછી ‘કવિતા’માં પહેલી વાર પ્રગટ થયું હતું – મારી છબી સાથે જ. કેમ જાણે કાવ્ય અને એમાંથી પ્રગટતી મારી છબી એકમેકના પર્યાય ન હોય!

મારી કવિતાને લખાયા પછી કે ગ્રંથસ્થ થયા

પછી પણ ક્યારેક-ક્યારેક વાંચતી હોઉં. છું. કોઈક વાર મને થાય છે અમુક કાવ્ય-સંગ્રહમાં ન મૂક્યું હોત તો સારું થાત. તો કોઈક વાર એમ થાય છે કે સંગ્રહ કરતી વખતે કેટલાંક ટાળેલાં કાવ્યોમાંથી કવિતાના જીવવાળી કેટલીક રચના સમાવી લીધી હોત તો સારું થતે. ક્યારેક એવું પણ થાય છે કે અમુક શબ્દને બદલે બીજો શબ્દ વાપર્યો હોત તો? અને એટલે જ જ્યારે ‘પ્રવેશ’ની બીજી આવૃત્તિ થઈ ત્યારે કાવ્યોમાં મેં સુધારાવધારા કર્યા છે એને આમેજ કરીને જ જંપીશ.

કવિએ પોતે પોતાની કવિતા વિશે ઝાઝું કહેવાનું ન હોય. હું પરદેશમાં ટકી રહી છું તે કવિતાને કારણે. ભારત માટે સોરવાતી હોઉં છું છતાંય મને કોઈક વાર બીક લાગે છે કે ભારત જઈશ તો કવિતા છટકી તો નહીં જાય ને! આ તો મારો એક સ્થાયી

કે અસ્થાયી ભાવ હોઈ શકે. પણ કવિતાને ભોગે હું કશું કરવા નથી માગતી. મારે જો ઓછામાં ઓછા શબ્દો દ્વારા મારી કવિતા વિશે કંઈ પણ કહેવાનું હોય તો હું એટલું જ કહીશ કે કવિતા એ મારી એંશી વર્ષની મા છે, મારી મિત્ર છે, મારા થાકેલા હૃદયનું પરમ ધામ છે. આશ્વાસનનો શબ્દ જેટલો મને કવિતા પાસેથી મળ્યો છે એટલો મનુષ્ય

પાસેથી નથી મળ્યો. છતાં આશ્વાસન મેળવવા માટે જ કવિતા લખું છું એવું પણ સાવ નથી. આશ્વાસન માટે હું કવિતાનો ઉપયોગ નથી કરતી કે મારી કવિતાનો પણ એ નિમિત્તે દુરુપયોગ નથી કરતી. મારો અને કવિતાનો સંબંધ દુનિયાદારીના ગણિતથી જુદો છે.

